

mogelijk aangevuld met data uit andere bronnen, is een beeld te schetsen van leer en leven van dergelijke groeperingen (zie Jansma, Hak & De Koning 2012).

Lammert Gosse Jansma
(Veenwouden)

Noot

1. Het rapport werd volgens het voorwoord in 2012 aan minister ter hand gesteld, maar eveneens volgens het voorwoord bij de boekuitgave, zie ook de webstek van de RUG, werd het eerst in mei 2013 voor ruimer publiek toegankelijk.

Literatuur

Jansma, Lammert Gosse, Durk Hak & Martijn de Koning (2012),

Ervaren en ervaren worden. Opstellen over langdurig sociaalwetenschappelijk veldonderzoek, Delft: Eburon.

Singelenberg, R. (1997),

Meneer pastoor moet uitkijken, in: *Trouw* 7 mei 1997.

Kalberg, Stephen (2012), *Max Weber's Comparative-Historical Sociology Today: Major Themes, Mode of Causal Analysis, and Applications*, Ashgate: Farnham UK, pp. 350, ISBN 9781409432234, £20.00.

Stephen Kalberg, associate professor aan Boston University, geboortjaar onbekend zoals tegenwoordig gebruikelijk in de USA, gepromoveerd in 1978, heeft zijn werkend leven gewijd aan de intellectuele erfenis van Max Weber. Vanaf zijn promotie heeft hij onvermoeibaar over Weber gepubliceerd en daarnaast de 'Protestantische Ethiek' in 2002 van een nieuwe Engelse vertaling voorzien; de eerste (van Talcott Parsons) stamde uit 1930. Al met al een volbloed Weberiaan die alles doet om de werken van de grote meester onder de aandacht te brengen en die iedereen die verkeerd omgaat met zijn erfgoed daarop zal wijzen.

De grenzeloze bewondering voor het intellectuele meesterschap van de Heidelbergse geleerde kan ik mij zeer wel voorstellen, die heb ik zelf ook. Niemand anders dan Weber kon zo goed vanuit een onvoorstelbare encyclopedische kennis indringende maatschappelijke vragen stellen en dan ook nog geloofwaardige antwoorden formuleren. Kortom, er zijn slechtere meesters denkbaar om je leven aan te wijden.

Dit boek is een verzameling van eerder gepubliceerde artikelen over de vergelijkend historisch-sociologische methode van Max Weber en de toepassing daarvan op enkele onderwerpen. De eerste helft van het boek is een poging tot formulering van een soort theorie/methodologie gebaseerd op het volledige oeuvre van Weber. Daarbij spelen 'ratio-

nalisering' en 'wereldbeschouwing' een hoofdrol, naast de vooral in 'Wirtschaft und Gesellschaft' (WuG) ontwikkelde omschrijvingen van sociologische begrippen over Herrschaftstypen, Soziale Schichten etc. Kalberg creëert een knap in elkaar gestoken theoretisch bouwwerk waarmee zijn inziens historisch-sociologische vraagstukken kunnen worden geanalyseerd en de titel van zijn boek wekte bij mij hoge verwachtingen over hetgeen komen zou.

Helaas valt de uitkomst tegen. De eerste toepassingen van zijn Webermodel doet hij bij Weber zelf. De studies over confucianisme, hindoeïsme en antiek jodendom uit de 'Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie' (GAR) worden in het nieuwe model gegoten, waarbij Kalberg aantoont dat Weber meestal gebruik maakt van zijn "eigen" methode, maar niet aarzelt de meester te bekritisieren als hij dat pad verlaat.

Het vervelende van deze artikelen is dat hetgeen Weber het meest interessant maakt (voor mij althans), namelijk zijn onvermoeibare heen en weer gaan tussen geschiedenis en sociologische theorie, af en toe resulterend in verbluffende inzichten in bijv. structuur en dynamiek van de Chinese politieke macht of de grote invloed van de joodse profeten op de intellectuele cultuur van de joden (ook de seculiere) tot op de dag van vandaag, geheel verloren gaat in een gortdroge begrippenreeks. Weber zelf is bepaald geen wonder van leesbaarheid, iedere zin moet zorgvuldig worden gekauwd en doorgrond, snellezen is onmogelijk. Toch zijn de opstellen in GAR een wonder van leesbaarheid vergeleken met Kalbergs reconstructies. Terwijl Reinhard Bendix in zijn 'Intellectual Portrait' uit 1959, dat ik maar weer eens heb ingekeken, heeft laten zien dat een 'spannende' samenvatting van Webers werk echt wel kan.

De toepassing van het model op 'actuele' onderwerpen is interessanter. Een hoofdstuk over de betekenis van het 'ascetisch protestantisme' voor de huidige politieke cultuur van de USA is aardig in die zin dat het een argumentatie geeft voor de grote invloed van religie in maatschappelijke processen. Kalberg benut daarbij de analyse van Weber van de diepgaande invloed van het protestantisme. Hij constateert dat religie in de USA nog steeds, los van een eventueel hiernamaals, 'lonend' is in een heel praktische zin. Het is verstandig om bij de in de USA zeer frequent voorkomende verhuizingen een bewijs van lidmaatschap mee te nemen van zeg de First Baptist Church in de ene plaats en je aan te melden bij een van vele kerken in je nieuwe woonplaats, ook al is dat daar niet bij de First maar bij de United Baptist Church. Dat lidmaatschap wordt beschouwd als een bewijs van betrouwbaarheid, ook buiten de eigen kerkelijke kring. Dat was in Webers tijd zo en is nog steeds zo.

Een ander kenmerk van de USA, het tomeloze optimisme van politici, waarin geen ruimte is voor scepsis en iedere bedreiging een prachtige uitdaging vormt, herleidt hij eveneens tot het protestantse geestelijke en vooral psychologische erfgoed. De 'innerweltliche Askese' was mede gebaseerd op het geloof de door God verordonneerde levenswijze te kunnen realiseren in het hier en nu. Door Abraham Kuyper is dit gedachtegoed in geheel eigen bewoordingen geformuleerd in zijn drie dikke delen omvattende 'Gemeene

Gratie'. Het was het geestelijk fundament van de ver boven de getalsmatig gerechtvaardigde sterkte uitgaande invloed van de AR-partij in de Nederlandse samenleving. Volgens Kalberg ligt eenzelfde uitgangspunt ten grondslag aan de wijze waarop in de Amerikaanse buitenlandse politiek verondersteld wordt dat hetgeen goed is voor mensen in de USA ook goed is voor de hele wereld. Zo werden oorlogen gerechtvaardigd in Vietnam en Irak, aldus Kalberg. De beperking van Kalberg is dat hij weinig toevoegt aan Webers verklaringen en ook niet op zoek gaat naar andere verklaringsmogelijkheden zoals bijv. de vaak door anderen aangevoerde frontiermentaliteit en de mede daardoor 'grenzeloze mogelijkheden'. Ook de overschatting van de mogelijkheden, eigen aan supermachten, komt in zijn verhaal niet voor.

Kalberg benut zijn Weber-model ook voor een analyse van het 'Kultuurpessimisme' in Duitsland aan het begin van de twintigste eeuw en voor een vergelijking van de betekenis van 'werk' in de USA en Duitsland. Dit laatste artikel, oorspronkelijk al in 1992 gepubliceerd, is het interessantste deel van het boek, omdat hij hier het meest loskomt van Weber. Het begin is weliswaar geheel in lijn met Weber in die zin dat Kalberg de verschillen tussen de USA en Duitsland toeschrijft aan de invloed van het puritanisme op de Amerikaanse cultuur en aan het Lutheranisme in Duitsland; beide geduid op een manier die geheel overeenstemt met de wijze waarop de grote meester dat doet in de Protestantse Ethiek. Daarmee zet Kalberg de situatie aan het begin van de twintigste eeuw neer. In de kern komt dat op het volgende neer: het puritanisme heeft in de USA gezorgd voor het centraal stellen van werk als de plek voor zelfrealisatie, terwijl het Lutheranisme de mens opdraagt zich weliswaar in te zetten voor zijn beroep, maar zijn 'echte' zin te vinden in de privé sfeer, die buiten het werk wordt gedefinieerd. Met het puritanisme verbindt hij de betrokkenheid van een ieder bij de collectiviteit en daarmee bij de politieke democratie en het recht om het bestaande bewind te bekritisieren en eventueel omver te werpen. Het Lutheranisme predikte gehoorzaamheid aan de bestaande overheid en stond negatief tegenover de politieke democratie. Wel diende de overheid te zorgen voor het wel en wee van de onderdanen.

Vervolgens maakt Kalberg een originele eigen analyse van de ontwikkelingen van na de Tweede Wereldoorlog. Daar heeft Weber niks over geschreven en dus moet hij op zijn eigen kompas varen en dan blijkt dat hij wel wat te melden heeft al gaat het met hele grote stappen en kunnen we niet spreken van een doorwrochte op empirisch onderzoek gebaseerde analyse. Origineel is vooral zijn duiding van de effecten van "turmoil of the sixties" (p. 273) die in beide landen van grote betekenis is geweest. Waar in Duitsland in politieke en culturele zin werd gebroken met het door het collaboreren met het nazisme besmet geraakte Lutherse erfgoed en de overgang werd gemaakt naar een daadwerkelijke uitoefening van democratische rechten door de gewone burger, bleven in Amerika ondanks veel heftige opstandige bewegingen de basiswaarden overeind. Overigens bleef er wel continuïteit in beide landen t.a.v. de plaats van werk in het leven in die zin dat het

in Amerika zijn centrale positie voor alles wat er toe doet bleef behouden en in Duitsland de afscherming van de privésfeer standhield. Duitsers verlaten veel minder gemakkelijk hun geboortegrond en familie om carrière te maken dan Amerikanen; ook neemt de vrije tijd en in het bijzonder de vakantie een veel grotere plaats in in Duitsland. Dat alles gaat overigens niet ten koste van welvaart en efficiëntie, zo constateert Kalberg in een voetnoot op p. 278.

Er zijn heel wat vragen te stellen bij de analyse van Kalberg. Is bijv. het Lutheranisme in Duitsland wel zo dominant (een aanzienlijk deel van de bevolking was en is rooms-katholiek) en is het wel de oorzaak van de andere houding t.o.v. werk? In het in de ogen van Kalberg ongetwijfeld door het puritanisme gedomineerde Nederland leek de houding t.o.v. werk in het begin van de 20e eeuw meer op die van Duitsland dan die van Amerika en toch was er hoegenaamd geen invloed van Luther te bekennen.

Buiten dit boek vond ik op zijn persoonlijke webpagina nog twee artikelen waarin hij de door hemzelf geconstrueerde methode toepast op hedendaagse onderwerpen, t.w. de verklaring van de verkiezing van een zwarte president in 2008 en de tegengestelde visies op duurzaamheid in Europa en de USA. Die teksten laten goed zien wat zijn Weberiaanse godsdienstsociologie waard is. In beide speelt het puritanisme de verklarende rol. De geleidelijke vermindering van het racisme met als hoogtepunt de verkiezing van Obama wordt vooral verklaard vanuit de centrale betekenis van werk ongeacht herkomst of kleur van de persoon en dat is dan weer een gevolg van het puritanisme. De beweging voor gelijke rechten wordt uiteraard wel genoemd, maar komt op de tweede plaats. Hetzelfde patroon zien we bij de verklaring van de weerzin van de USA tegen een aanpak van bijv. de klimaatproblematiek tot uiting komend in de weigering van Bush jr. om het Kyoto-verdrag te ondertekenen. Ook daarvoor komt het puritanisme weer van stal; dit keer om het tomeloze optimisme t.a.v. technische oplossingen voor welk probleem dan ook te verklaren. In beide gevallen wordt dus de boodschap van Weber gebruikt voor een actueel probleem, maar zonder echt iets toe te voegen en daardoor wel wat schamel. Het steeds weer opvoeren van de Protestantische Ethiek als de verklaringsgrond van ongeveer alles doet denken aan de manier waar op de marxisten alles altijd herleiden tot de “materielle gesellschaftliche Verhältnisse”. En ook daar hield de grote leermeester zichzelf niet altijd aan die regel.

Kenmerkend voor de systematisch-theoretische aanpak van Kalberg is de veronderstelling dat Weber een logisch en methodologisch bouwwerk heeft nagelaten dat overal op toepasbaar is en niet is verbonden met de historische of persoonlijke omstandigheden van de schepper. Daarom ontbreekt iedere verwijzing naar de omvattende en uiterst boeiende biografie van Radkau uit 2005. Met de erkenning dat Radkau wel erg ver gaat in het herleiden van alles wat Weber schreef tot zijn persoonlijke ervaringen, in het bijzonder zijn seksuele diepte- en hoogtepunten, is de totale afwezigheid van biografische gegevens het andere uiterste. Bij Weber zelf was er een hartstochtelijke betrokkenheid bij

de grote gebeurtenissen van zijn tijd en dat werkte door in de keuze van zijn thema's en zijn theoretische bespiegelingen. Zijn werk is vooral zo indrukwekkend en boeiend door zijn durf om zich over de meest uiteenlopende onderwerpen uit te spreken ook al sloeg hij de plank dan natuurlijk ook wel eens mis en was hij niet altijd consistent. Daaraan doet Kalberg geen recht.

Samenvattend: het boek is een getuigenis van diepgaande kennis van de grote denker, maar ontbeert het 'volle leven' en blijft daardoor wat steriel.

Ton Kee
(Groningen)

Literatuur

Radkau, Joachim (2005),

Max Weber: Die Leidenschaft des Denkens, München: Carl Hanser Verlag;

Bendix, Reinhard (1960),

Max Weber: An Intellectual Portrait, 1962 by Doubleday, Garden City, N.Y.

Pollack, D., O. Müller & G. Pickel (red.) (2012), *The social significance of religion in the enlarged Europe. Secularization, individualization and pluralization*, Farnham/Burlington: Ashgate, pp. 278, ISBN 9781409426219, GBP 54,-.

Detlef Pollack en Gert Pickel zijn momenteel de belangrijkste godsdienstsociologen in het Duitse taalgebied. Met behulp van aanzienlijke financiële middelen van de staat en de commercie (Volkswagenstiftung) zijn ze in staat grootschalige onderzoeken op te zetten. Belangrijk kenmerk van hun onderzoek is de Europese context. Daarmee leveren ze op hun eigen manier een grote bijdrage aan het debat over religie en religiositeit in Europa en Amerika. Pickel heeft bovendien al menig onderzoek gedaan naar religie in Oost-Europa, een gebied dat een interessant laboratorium is niet alleen voor religieonderzoekers. Kortom, een publicatie uit hun stal is bij voorbaat veelbelovend.

In deze uitgave gaan ze op zoek naar de 'social significance of religion and church in Europe'. Daarbij willen ze de 'factors of change' ontdekken die verantwoordelijk zijn voor de verschillen in diverse Europese landen. De data die ze daarvoor gebruiken komen uit het veldonderzoek *Church and religion* uit 2006 (en dat is niet bepaald recent). Deze grootscheepse enquête is door de auteurs opgezet en het databestand wordt in verschillende publicaties stuk voor stuk geanalyseerd. Het doel in deze publicatie ligt echter hoger. Pickel en Pollack willen een bijdrage leveren aan het fundamentele theoretische debat, welk van de drie meest gebruikte theorieën (secularisatiethese, markttheorie en individualiseringstheorie) het best de ontwikkeling van religie kan voorspellen. In de inlei-